

УДК 070:94(477)«1878/1888»

*А. І. Федорова***«СТАРООБРЯДЕЦЬ» — ПЕРША
СТАРООБРЯДНИЦЬКА ГАЗЕТА**Одеський національний політехнічний університет,
просп. Шевченка, 1, м. Одеса, 65044, Україна**Федорова Алла Іванівна**, к. і. н., доц., доцент кафедри історії та етнографії України, e-mail: alla_F2006@ukr.net*АНОТАЦІЯ*

В статті аналізується поява першого старообрядницького періодичного видання — газети «Старообрядець», що виходила впродовж 1878–1888 рр. під редакцією інока Николи (Чернишова), уродженця м. Вилкового. Друкувався «Старообрядець» в м. Коломиї в друкарні М. Білоуса двічі на місяць. Видання розповсюджувалося в Австрії, Молдавії, Росії, Румунії та було розраховане на старообрядців усіх напрямів — як поповців, так і безпоповців. Вони і надавали матеріальну підтримку виданню. Основна мета газети — захист прибічників старої віри та їх церкви. Особлива увага зверталась на необхідність об'єднання старообрядців, влаштування громадських шкіл, училищ, банків для них. Після припинення фінансування з Москви (ініціатива видання належала саме московському архієпископу Антонію (Шутову) газета «Старообрядець» припиняє існування. Але через шість років, 1892 р., видання поновлюється під новою назвою — «Давня Русь». Проіснувало воно два роки. Отже, інок Никола зробив перший крок в підготовці та виданні газети саме для старообрядців, що було доволі нелегкою справою.

Ключові слова: «Старообрядець»; газета; інок Никола (Чернишов); «Давня Русь»; Коломия.

А. И. Федорова

**«СТАРООБРЯДЕЦ» — ПЕРВАЯ
СТАРООБРЯДЧЕСКАЯ ГАЗЕТА**

Одесский национальный политехнический университет,
просп. Шевченко, 1, г. Одесса, 65044, Украина

Федорова Алла Ивановна, к. и. н., доц., доцент кафедры истории
и этнографии Украины, e-mail: alla_F2006@ukr.net

АННОТАЦИЯ

В статье анализируется появление первого старообрядческого периодического издания — газеты «Старообрядец», которая издавалась на протяжении 1878–1888 гг. под редакцией инока Николая (Чернышева), уроженца г. Вилково. Печатался «Старообрядец» в Коломые в типографии М. Белоуса два раза в месяц. Издание распространялось в Австрии, Молдавии, России, Румынии и было рассчитано на старообрядцев всех направлений — как поповцев, так и беспоповцев. Они и оказывали материальную поддержку изданию. Основная цель газеты — защита сторонников старой веры и их церкви. Особое внимание обращалось на необходимость объединения старообрядцев, организации общественных школ, училищ, банков для них. После прекращения финансирования из Москвы (инициатива издания принадлежала московскому архиепископу Антонию (Шутову) газета «Старообрядец» прекращает существование. Но через шесть лет, с 1892 г., издание возобновляется под новым названием — «Древняя Русь». Просуществовало оно два года. Таким образом, инок Николая совершил первый шаг по подготовке и изданию газеты собственно для старообрядцев, что было довольно нелегким делом.

Ключевые слова: «Старообрядец»; газета; инок Николая (Чернышев); «Древняя Русь»; Коломыя.

A. I. Fedorova

**«OLD-BELIEVER» — THE FIRST
OLD BELIEVERS' NEWSPAPER**

Odessa National Polytechnic University,
1 Shevchenko Avenue, Odessa, 65044, Ukraine

Fedorova Alla Ivanivna, PhD in History, Associate Professor, Assistant Professor of the Department of History and Ethnography of Ukraine, e-mail: alla_f2006@ukr.net

ABSTRACT

The article analyzes appearance of the first old-believers' periodical newspaper «Old Believer» (1878—1888), edited by coenobite Nicola (Chernyshov), native of Vilkovo. «Old Believer» was published semimonthly in Kolomiya in the printing house of M. Bilous. The publication was distributed in Austria, Moldova, Russia, Romania, and was aimed at old believers of all groups, both popovtsy and bespopovtsy. They provided a material support for the periodical. The main aim of the newspaper was to protect old believers and their church. Special attention was paid to the necessity of union of old-believers, establishment of public schools, specialized schools and banks for old-believers. After the funding from Moscow had stopped (the initiative of the publication belonged to Antony (Shutov), the archbishop of Moscow), the «Old Believer» newspaper ceased to exist. However, six years later, in 1892, the publication was resumed under a new title «Ancient Russ». This newspaper existed for two years. Thus, the coenobite Nicola made the first step in the preparation and publication of the newspaper for Old Believers, that was quite a difficult step to make.

Key words: «Old Believer»; newspaper; coenobite Nicola (Chernyshov); «Ancient Russ»; Kolomiya.

1878 р. в Коломиї вийшла друком перша старообрядницька газета під назвою «Старообрядець». Нагадаємо, що старообрядців в дореволюційні та радянські часи прийнято було зображувати виключно як замкнених, консервативних, неосвічених, відсталих людей. Однак сучасні дослідники все частіше звертають увагу на їх книжність, освіченість тощо. Чимало прибічників старої віри в дореволюційні часи вміли читати, писати, збирали власну бібліотеку, основу якої складала релігійна, богослужбова література, а з кінця XIX ст. зібрання поповнювалися і старообрядницькою періодикою.

В представленій статті ми зосередимо увагу на появі першого старообрядницького періодичного видання та на особі її видавця Николи Чернишова, що не знайшло комплексного висвітлення в науковій літературі. Окремі відомості про Николу Чернишова та його газету можна зустріти в енциклопедичних виданнях [1–3]. Про перше періодичне старообрядницьке видання кратко згадує І. Починська [4], аналізуючи книгодрукування старообрядців Білокриницької ієрархії у другій половині XIX — на початку XX ст.

Основними джерелами для написання статті стала робота «Летопись раскола за 1876–1879 годы» [5], підготовлена М. Суботіним, стаття революціонера-народника О. Пругавіна [6] та публікації щодо виходу газети «Старообрядець» в різноманітних періодичних виданнях [7–8] та ін.

Про видавця газети відомо нам небагато. Народився Нікіфор у Вилковому (сучасна Одеська обл., Україна) приблизно 1845–1846 р. [9], освіту отримав при старообрядницькому Никольському монастирі в селищі Мануїловка (Маноля, Сучавський повіт, Румунія), там же в шістнадцятирічному віці отримав постриг з ім'ям Никола. Після заборони князя Молдавії та Валахії Александру Кузи (1859–1866) знаходиться в монастирях неповнолітнім, втікає, не бажаючи повертатися на батьківщину, де його чекала, скоріш за все, доля рибалки. Пізніше Никола перебував у Славському монастирі, в Білій Криниці [7, с. 6]. М. Суботін дав йому доволі позитивну характеристику: «*бойкий, сметливий, с манерами и речью гостинодворца*» [5, с. 76].

З 1878 до 1888 рр. Никола видає першу старообрядницьку газету під назвою «Старообрядець» в м. Коломиї, в Австро-Угорщині (нині Івано-Франківська обл., Україна).

В друкованих виданнях Н. Чернишов встиг проявити себе до цього. 1873 р. під вигаданим ім'ям Нафанаїл він видає старообрядницьку збірку, де серед інших містилися статті про двоперстя. Збірка надрукована в Коломиї, в друкарні Михайла Івановича Білоусова (Білоуса). В цій збірці, як зазначав М. Суботін, Никола виступав видавцем на чужі гроші чужих праць, що були підготовлені, головним чином, в канцелярії Антонія Шутова [5, с. 76]. Через рік, 1874 р., там же, в Коломиї, Никола Чернишов надрукував «Соборне діяння 1667 року» з примітками, 1876 р. — «Окружне послання» Ксеноса (І. Є. Кабанова).

Друкування старообрядницької літератури в останній чверті XIX ст. було пов'язане з вказаним архієпископом Московським Антонієм (Андрієм Ларіоновичем Шутовим, 1800/1812–1881) та його секретарем Онісімом Васильовичем Швецовим (в майбутньому — єпископ Арсеній Уральський, 1840–1908), які були як ініціаторами, так і організаторами цього процесу [3, с. 159; 4, с. 144].

В якості публіциста під своїм справжнім ім'ям Никола Чернишов постає 1877 р., коли була видана «Відозва до усіх старообрядців по священству та без одного, що проживають в Австрії, Пруссії, Туреччині, Молдовалахії та Росії».

Ідея створення власної газети була висловлена саме в цьому документі.

В довідкових виданнях вказується, що газета «Старообрядець» почала виходити з грудня 1878 р. Однак М. Суботін сповіщає, що перший випуск газети вийшов на початку 1878 р., в ньому Н. Чернишов бідкався, що його «Відозва» не зустріла належної підтримки; що він мав намір видавати щомісячну газету, але через брак коштів і через те, що *«не хотят помогать ему его братья-старообрядцы для напечатания таких и подобных сочинений»*, газета буде виходити в невизначені строки [5, с. 93–94]. Інок Никола звертав увагу старообрядців на те, що наявність власного друкованого органу надасть можливість захищати інтереси старообрядців та їх церкви. Звернення було почуте, кошти надійшли.

З 1 грудня 1878 р. газета «Старообрядець» друкується регулярно в друкарні М. Білоуса в м. Коломиї, відповідальним редактором значився Лев Стадніченко, видавцем і фактичним редактором газети був інок Никола Чернишов. Ця «церковно-науково-моральна та економічна газета» (як значилося в назві) видавалася двічі на місяць — 1 та 15 числа, невеликим аркушем в 4 сторінки, текст розташовувався в дві колонки та друкувався слов'янськими літерами. Ціна підписки на отримання газети з поштовою пересилкою на рік в Австрії складала 4 гульдена, на півроку 2 гульдени та 50 крейцерів австрійської валюти; в Росії — 5 крб. на рік та 3 крб. на півроку [6, с. 191–192]. В кожному номері «Старообрядця» містився епіграф: *«Аще зле глаголах, свидетельствуй о зле; аще ли добре, что мя биеши? (Єванг. від Иоанна)»*.

Мета газети була викладена в перших двох номерах під назвою «Причини появи сей газети та програма»: захищати релігійну правоту старообрядництва з наведенням незаперечних історичних доказів; відстоювати інтереси народу і церкви; сприяти спростуванню наклепів та брехні, що зводили на старообрядництво; захищати старообрядців проти релігійних утисків; охороняти старообрядницьке духівництво від глузувань та переслідувань; підтримувати відкрите відправлення старообрядницького богослужіння та викладати справжню діяльність старообрядницьких єпископів та інших осіб, які допомагали старообрядництву; сприяти усуненню розладу в середовищі самого старообрядництва; розповсюджувати ідею необхідності влаштування власних громадських шкіл та народних банків тощо. В основному перелічені тези були висловлені раніше у «Відозві». Своїми ідеями інок випередив, а можливо, і приблизив прийняття закону від 3 травня 1883 р., коли старообрядцям були надані значні громадянські пільги та право вільного відправлення богослужіння.

На деяких ідеях Н. Чернишова зупинимося більш детально. Вагоме місце займає питання про освіту старообрядців. Никола вважав за потрібне при кожній старообрядницькій общині влаштовувати громадські школи, навчання в яких мало бути безкоштовним, без будь-яких соціальних та гендерних обмежень. Також Никола Чернишов рекомендував влаштовувати громадські банки, які давали би позики бідним людям під маленькі відсотки. Необхідність влаштування таких банків пояснювалася багаточисленими фактами економічної експлуатації старообрядців євреями, передусім, в Австро-Угорщині. Чільне місце займало і питання об'єднання різноманітних напрямів старообрядництва — поповців, безпоповців, «тульських» та ін. Никола Чернишов акцентував увагу на тому, що старообрядцям легко об'єднатися в одну церкву, оскільки вони мають однакові книги, обряди, єдині причини, які відділяють їх від пануючої в Росії церкви.

В газеті публікувалися листи з різних міст і містечок Росії, Австрії, Румунії, Молдавії тощо (Москви, Суздаля, Ясс, Казані, Галаца, Ізмаїла, Тираспольського повіту, Херсонської губ.). На основі цього можна зробити висновок, що газета розповсюджувалася в багатьох регіонах. В деяких місцях навіть

існували власні кореспонденти. З листів, що друкувалися на шпальтах газети, ми дізнаємося про життя та турботи старообрядців. Наприклад, була описана аудієнція білокриницького митрополита Афанасія в австрійського імператора Франца-Йосифа I, в Радауцах, зверталась увага на утиски старообрядців в часи правління Олександра II та навіть після видання Закону 3 травня 1883 р. [10, с. 293–294, 259–260, 262–263, 372–373].

Поява газети, так само як і «Відозви», була неоднозначно розцінена серед старообрядців. Так О. Пругавін зазначав, що одна частина старообрядців поставилась до цієї справи доволі індіферентно, інша — більш розвинена та освічена — з великим співчуттям зустріла новий друкований орган [6, с. 194]. Слід зазначити, що газета була популярною і серед безпоповців, які, зокрема, матеріально підтримували видання [6, с. 194; 11].

Російська духовна та світська преса ліберального спрямування («Церковно-общественный вестник», «Древняя и Новая Россия», «Русский курьер», «Русский вестник» и др.) також не стала осторонь появи власної газети старообрядців, трактуючи цю подію як беззаперечний доказ прогресу в старообрядництві. Зокрема, «Церковно-общественный вестник» зазначав, що таке видання як «Старообрядець» потрібно не тільки самим прибічникам старої віри, а й дослідникам старообрядництва, і органам церковної та громадської адміністрації, і самому суспільству.

Спочатку газета «Старообрядець» видавалася регулярно, але з 1886 р. — доволі рідко. В памфлеті «Голос убогих», що був надрукований в «Старообрядці» за 1 грудня 1887 р., Н. Чернишов писав: «с Мясницької погрозили в Коломию», внаслідок чого було зменшено фінансування. З 1888 р. газета перестала видаватися, причиною чого, як вважають, став конфлікт між Н. Чернишовим та старообрядницьким архієпископом Антонієм [4, с. 144]. До речі, за ініціативою останнього і з'явилося перше власне періодичне видання прибічників старої віри.

1892 р. Н. Чернишов став видавати нову газету — «Давня Русь» («Древняя Русь»), що було своєрідним відродженням, продовженням «Старообрядця». Перший номер газети був направлений в основному проти православних місіонерів. «Давня Русь» проіснувала два роки [10, с. 502], — зазначав Ф. Мельников. Це доповнює дослідження І. В. Починської, яка вказувала, що невідомо, як довго видавалася газета.

В сучасній літературі можна зустріти деякі неточності з приводу перших періодичних видань інокера Чернишова. Так, О. Комарова вказувала, що «Старообрядець» виходив з 1878 р. до 1881 р. [12], а не до 1888 р.; В. Тимофеев — що «Давня Русь» видавалася в Австралії [13], посилаючись на неточні редакторські коментарі в історії Ф. Мельникова на с. 213, хоча на с. 502 зазначалося, що «Давня Русь», так само як і «Старообрядець», видавалася в Коломиї.

Доволі висока оцінка надана інокеру Ніколі та його виданням в «Краткой истории древлеправославной (старообрядческой) церкви» Ф. Ю. Мельникова: *«Инок Никола заслужил в потомстве вечную и добрую память за свой «Старообрядец», как и за свои другие издания. По своей инициативе, на свои скудные средства он делал великое дело издания газеты, без должной поддержки весьма трудное. Умер о. Никола в г. Коломые в 1899 г. 11 января ст. ст. Обе его газеты весьма ценны по заключающимся в них материалам»* [10, с. 502].

Отже, перша старообрядницька газета «Старообрядець» виходила на території сучасної України, в Коломиї, з 1878 по 1888 роки. Її видавцем став уродженець м. Вилкового Никифор Чернишов (інок Нікола). Видання газети спонсорували як поповці, так і безпоповці. Це говорить про те, що нагальні проблеми, на які робив акцент редактор — об'єднання старообрядців усіх напрямків, влаштування шкіл, банків тощо, були позитивно сприйняті прогресивним старообрядництвом. Однак вони були серед меншості. Належної підтримки інок не отримав, оскільки основна частина старообрядництва не готова ще була сприймати тих ідей, що висловлювалися на сторінках газети.

Література та джерела

1. Вургафт С. Г. «Старообрядець» // С. Г. Вургафт, И. А. Ушаков. Старообрядчество. Лица, предметы, события и символы. Опыт энциклопедического словаря. — М.: Церковь, 1996. — С. 274.
2. Крахмальников А. П. Белокриницкая иерархия / А. П. Крахмальников // Православная энциклопедия. — М.: Церковно-научный центр «Православная Русь», 2002. — Т. IV. — С. 549.
3. Старообрядческое книгопечатание // Старообрядчество. Иллюстрированная энциклопедия / [гл. ред. В. В. Боченков]. — Изд. 2-е. — Ржев, 2011. — С. 158–161.
4. Починская И. В. Книгопечатание старообрядцев Белокриницкой иерархии во второй половине XIX — начале XX в. / И. В. По-

- чинская // Вестник Уральского отделения РАН. — 2011. — № 3 (37). — С. 143–151.
5. Летопись раскола за 1876–1879 годы / [Н. И. Субботин]. — М.: Тип. Э. Лиснер и Ю. Роман, 1880. — 152 с.
 6. Пругавин А. С. Запросы и проявления умственной жизни в расколе / А. С. Пругавин // Русская мысль. — 1884. — Год пятый, кн. I. — С. 161–199.
 7. Печальная судьба газеты «Старообрядец» // Церковный вестник. — 1879. — № 43. — Часть неоф. — С.5–7.
 8. Старообрядческая газета // Древняя и Новая Россия. — 1879. — Т.1, № 4. — С.342.
 9. Андреев Г. Л. Христианская периодическая печать на русском языке 1801–1917 гг.: Библиографический указатель: В 3 т. / Г. Л. Андреев. — Нью-Йорк, 1997. — Т. 2. — С. 94.
 10. Мельников Ф. Е. Краткая история древлеправославной (старообрядческой) Церкви / Федор Мельников. — Барнаул: Церковь, 1999. — 557 с.
 11. Мазин К. А. Религиозная эмиграция из дореволюционной России / К. А. Мазин // Исторические записки. — 2003. — Т. 6 (124). — С. 262.
 12. Комарова О. А. Из истории старообрядческой периодической печати (газета «Старообрядец») / О. А. Комарова // Старообрядчество: история, культура, современность: Материалы. — М., 1998. — С. 62.
 13. Тимофеев В. В. Русская диаспора в Австралии / В. Тимофеев // Вестник Самарского государственного аэрокосмического университета. — 2005. — № 1. — С.164.

REFERENCES

1. VURGAFT, S. G., UCHAKOV, I. A. (1996) «Staroobryadets» — «Old-Believer». *Staroobryadchestvo. Lica, predmeti, sobytija i simvoly. Opyt enciklopedicheskogo slovarja — Old Believers. Faces, objects, events, and characters. Experience of encyclopedic dictionary.* Moscow: Cerkov' (in Russian).
2. KRAHMAL'NIKOV, A. P. (2002) Belokrinickaja ierarhija — Bila Krinitsa's hierarchy. *Pravoslavnaja enciklopedija — Orthodox Encyclopedia.* Vol.IV. Moscow (in Russian).
3. BOCHENKOV, V. V. et (2011) Staroobryadcheskoe knigopechatanie — Old-Believers typography. *Staroobryadchestvo. Illjustririvanaja enciklopedija — Old-believers. Illustrated Encyclopedia.* Rzhhev. pp. 158–161 (in Russian).
4. POCHINSKAJ, I. V. (2011) Knigopechatanie staroobryadcev Belokrinickoj ierarhii vo vtoroj polovine XIX — nachale XX v. — Book publishing of old-believers of Belokrinitskoy hierarchy in the second half of XIX — early XX century. *Vestnik Ural'skogo otdeleniya Rossijskoj Akademii nauk — Bulletin of the Ural Branch of the Russian Academy of Sciences.* № 3 (37). pp. 143–151 (in Russian).

5. SUBBOTIN, N. I. (1880) *Letopis' raskola za 1876-1879 gody — Chronicals of the split for the years 1876-1879*. Moskow: E. Lissner i Ju.Roman, 1880. (in Russian).
6. PRUGAVIN, A. S. (1884) Zaprosy i projavlenia umstvennoj zhizni v raskole — Requests and manifestations of intellectual life during the split. *Russkaja mysl' — Russian Thought*. Fifth year, vol. I. pp. 161-199. (in Russian).
7. ANON (1879) Pechal'naja sud'ba gazety «Staroobrjadec» — The sad fate of the newspaper «Old-Believer». *Cerkovnyj Vestnik — Church Herald*. № 43. pp. 5-7(in Russian).
8. ANON (1879) Staroobrjadcheskaja gazeta — Old-Believer's newspaper. *Drevnjaja i Novaja Rossija — Ancient and new Russia*. Vol.1., № 4. p.342. (in Russian)
9. ANDREEV, G. A. (1997) *Hristianskaja periodicheskaja pechat' na russkom jazyke 1801-1917: Bibliograficheskij ukazatel', v 3 t. — Christian periodicals in russian 1801-1917. Bibliographic Index, in 3 vol.* New-York: Norman Ross Publ. Inc. vol. 2 (in Russian).
10. MELNIKOV, F. E. (1999) *Kratkaja istorija drevlepravoslavnoj (staroobrjadcheskoy) Cerkvi — The Brief History of Ancient Orthodox (Old-Believers) Church*. Barnaul (in Russian).
11. MASIN, K. A. (2003) Religioznaja emigracija iz dorevoljucionnoj Rossii — Religious emigration from the pre-revolutionary Russia. *Istoricheskie zapiski — Historical notes. Vol.6 (124)*. pp.241-294 (in Russian).
12. KOMAROVA, O. A. (1998) Iz istorii staroobrjadcheskoy periodicheskoy pechati (gazeta «Staroobrjadec») — From the history of the Old Believers periodicals (newspaper «Old Believer»). *Staroobrjadchestvo: istorija, kul'tura, sovremennost'. Materialy. — Old Believers: history, culture, modernity. Materials. Moscow*. pp.61-62 (in Russian).
13. TIMOFEEV, V. V. (2005) Russkaja diaspora v Avstralii — Russian diaspora in Australia. *Vestnik Samarского gosudarstvennogo ajerosmicheskogo universiteta — Bulletin of the Samara State Aerospace University*. № 1 (7). pp.164-166 (in Russian).

Надійшла до редакції 9 вересня 2014 р.